

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК
САМООБСЛУГОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ
КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, SoO2-M21z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Панасюк Ольга Олександрівна

Керівник:
Буйняк М.Г.,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ.....	7
1.1. Аналіз проблеми формування навичок самообслуговування у загальній та спеціальній літературі.....	7
1.2. Особливості розвитку навичок самообслуговування у молодших школярів з комплексними порушеннями розвитку.....	18
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ.....	29
2.1. Методика вивчення сформованості навичок самообслуговування в учнів з комплексними порушеннями розвитку.....	29
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	32
РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ.....	54
3.1. Корекційна спрямованість процесу формування навичок самообслуговування у молодших школярів із комплексними порушеннями розвитку.....	54
3.2. Умови формування навичок самообслуговування у молодших школярів із комплексними порушеннями розвитку.....	60
3.3. Методичне забезпечення формування навичок самообслуговування в учнів із комплексними порушеннями розвитку.....	67
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

На порозі третього тисячоліття в Україні відбулися позитивні зміни щодо суспільного ставлення до осіб з особливими потребами. Програма сучасної стратегії спеціальної освіти і державної допомоги приділяє значну увагу ранньому виявленню, комплексному супроводу та пошуку нових організаційних форм і змісту педагогічної роботи з дітьми, які мають особливі потреби. Саме до такої категорії належать молодші школярі з комплексними порушеннями розвитку (далі – з КПР). Актуальність проблеми зумовлена зростанням чисельності дітей окресленої категорії, які розпочинають навчання у спеціальних навчальних закладах і посиленням уваги до їхнього розвитку та інтеграції в суспільне життя.

Завдання розвитку навичок самообслуговування визначаються з урахуванням віку дітей (ранній, молодший, середній, старший), психофізіологічних особливостей дитини та освітньо-виховних цілей дорослих.

Самообслуговуванням вважається праця, що спрямована на обслуговування самого себе (гігієнічні процедури, одягання, роздягання, приймання їжі). Розвиток навичок самообслуговування є актуальним на всіх вікових етапах розвитку особистості молодшого школяра.

У теорії та практиці навчально-виховної діяльності спеціальних закладів освіти розвиток навичок самообслуговування включено до трудового змісту молодших школярів та сприймається як вид праці багатьма авторами: Р. Буре, А. Висоцької, О. Гаврилова, Г. Годінової, В. Нечаєвої, Д. Сергєєвої, Я. Коменський, М. Монтессорі, Ф. Фребель, Ж. Декролі

Проблема формування навичок самообслуговування у дітей з особливим освітніми потребами (далі – з ООП) розглядалася у працях багатьох науковців, а саме: А. Запорожця, М. Лисіної, О. Мамічевої, Т. Маркової, С. Мирського, О. Чеботарьової, А. Шатової та інших представників вітчизняної спеціальної педагогіки та психології.

Окремі аспекти проблеми розвитку навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з КПР займалися такі вітчизняні вчені як: Т. Гетьман, І. Маруненко, В. Бобрицька, Є. Неведомка, З. Сіверс, М. Жигоревої, М. Мешерякової, М. Певзнера, І. Соколянського та ін. Вони довели, що молодші школярі здатні усвідомлено засвоювати правила самообслуговування, норми поведінки та взаємовідносин у трудовій діяльності. При цьому, звісно, діє фактор специфіки віку, який обмежує і обсяг правил та норм поведінки та взаємовідносин, та глибину їх усвідомлення.

У ряді психолого-педагогічних досліджень В. Нечаєвої, С. Петериної, Л. Островської та ін. вказується на необхідність розвитку навичок самообслуговування молодших школярів.

Проблема формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку завжди стоятиме на одному з перших місць у системі виховання дітей із ООП та КПР.

Самообслуговування – це перший ступінь трудового виховання дітей. Формування навичок самообслуговування має значення для соціалізації дитини. Діти, які вміють самі себе обслуговувати, почуваються добре в колективі, у них більше можливостей для контакту з однолітками та спілкування. Водночас у кожної дитини при правильному вихованні встановлюється прагнення все робити самостійно. В процесі самообслуговування у дітей розвиваються самостійність, працьовитість, акуратність, дбайливе ставлення до речей, культура поведінки.

Навчання навичок самообслуговування дозволяє ефективно вирішувати завдання: розширення уявлень та знань дітей про навколишнє середовище, сенсорного виховання, розвитку мовлення, дрібної моторики та зорово-моторної координації, а також уміння виконувати дії за наслідуванням та словесною інструкцією, орієнтуватися на зразок, дотримуватися певної послідовності процесів.

Формування навичок самообслуговування є цілеспрямованим процесом, який реалізується поступово з урахуванням психофізичних особливостей учнів. Особливого підходу в цьому контексті потребують діти з КПП, у яких має місце поєднання двох чи декількох порушень, кожне з яких здійснює свій вплив на розвиток дитини.

Все вищевикладене зумовило вибір теми нашого дослідження: «Особливості формування навичок самообслуговування у молодших школярів із комплексними порушеннями розвитку».

Мета роботи полягає у визначенні особливостей формування навичок самообслуговування у молодших школярів із комплексними порушеннями розвитку.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми формування навичок самообслуговування у молодших школярів із КПП;
- 2) експериментально дослідити стан сформованості навичок самообслуговування у молодших школярів із КПП;
- 3) визначити умови формування навичок самообслуговування у молодших школярів із КПП;
- 4) розробити методичні рекомендації для педагогів із формування навичок самообслуговування у дітей із КПП.

Об'єкт дослідження – навички самообслуговування молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості формування навичок самообслуговування у молодших школярів із комплексними порушеннями розвитку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури для з'ясування розробленості проблеми; спостереження, бесіда з метою вивчення стану сформованості навичок самообслуговування у молодших школярів з КПП; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Елементи наукової новизни. Результати дипломної роботи магістра доповнюють відомості про особливості формування навичок самообслуговування у дітей з КПР та умови.

Практичне значення дипломної роботи магістра полягає у можливості використання запропонованих методичних рекомендацій для формування навичок самообслуговування у дітей з КПР. Матеріали можуть використовуватися при проведенні навчальних занять із підготовки фахівців для роботи з дітьми з КПР, у професійній діяльності педагогів навчально-реабілітаційних центрів.

Апробація роботи. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю «Особливості формування навичок самообслуговування у молодших школярів з комплексними порушеннями розвитку», науковий керівник: кандидат психологічних наук М. Г. Буйняк.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі Солобковецького навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради. У дослідженні брало участь 10 дітей з комплексними порушеннями розвитку (інтелектуальні порушення та розлади спектру аутизму).

Структура роботи: дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить таблиці, рисунки.

Дипломна робота магістра виконана на замовлення Солобковецького навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради.

ВИСНОВКИ

Сьогодні однією з головних проблем спеціальної освіти є проблема формування навичок самообслуговування у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Самообслуговування розглядається як важливий засіб трудового, морального та санітарного виховання учнів, розвитку потенційних можливостей їхньої пізнавальної та мовленнєвої діяльності, підготовки до самостійного життя та включення у соціальне середовище як повноправних членів суспільства.

Дослідження дає підстави для таких висновків.

Розкрито, що трудове виховання в умовах спеціального навчального закладу носить не тільки навчальний, але спеціальний характер. Воно має корекційну спрямованість, бо сприяє корекції розвитку особистості дитини з КІПР, формує волюву і емоційну сфери, виробляє соціально значиму мотивацію, здійснює його соціальну адаптацію.

На уроках соціально-побутового орієнтування навички самообслуговування молодших школярів формуються на основі знань особистої гігієни: значення особистої гігієни для здоров'я людини; на основі догляду за одягом: значення одягу для здоров'я людини та гігієнічні вимоги до одягу; догляду за житлом: гігієнічні вимоги до житлового приміщення; робоче місце школяра. Навички самообслуговування (вміння одягатися і роздягатися, доглядати за собою, користуватися туалетом, самостійно приймати їжу, купатися, вмиватися і т.п.) безпосередньо впливає на самооцінку дитини, є важливим кроком на шляху до його соціалізації.

Описано особливості, які полягають у наступному: у дітей в процесі трудового виховання формуються і розвиваються такі соціально значущі особистісні якості, як колективізм, відповідальність за результати праці колективу, практичність, самостійність, організованість, співпереживання оточуючим.

Вивчення рівня сформованості навичок самообслуговування у учнів із КІР у констатуючому етапі експериментального дослідження проводилося за методиками: Брюса Л. Бейкера та Алана Дж. Брайтмана, «Соціограма» Х. С. Гюнцбурга та В. А. Шинкаренка. У цьому експерименті використані такі методи: спостереження, вивчення досвіду, бесіда, приклад, метод привчання, методи стимулювання та заохочення.

Результати констатуючого етапу експериментального дослідження сформованості навичок самообслуговування у молодших школярів із КІР на початку року за трьома методиками: Брюса Л. Бейкера та Алана Дж. Брайтмана, «Соціограма» Х. С. Гюнцбурга та В. А. Шинкаренка, показали несформованість більшості навичок. Найбільш складними темами виявилися «Одяг», «Туалет та вмивання». Результати констатуючого етапу експериментального дослідження дають підстави для необхідності складання корекційно-розвиваючої програми, спрямованої на формування навичок самообслуговування у молодших школярів із КІР на рівні початкового освіти.

Проаналізувавши результати первинної апробації корекційно-розвиваючої програми, спрямованої формування навичок самообслуговування у молодших школярів із КІР можна зробити висновок, що є недостатній позитивний результат сформованості навичок самообслуговування у цієї категорії учнів. Можна, можливо припустити, що не повною мірою здійснюється принцип комплексного та систематичного підходу в організації діяльності учнів між учасниками освітнього процесу, тобто педагогами, вихователями та батьками. Тому виникла потреба складання методичних рекомендацій для педагогів та вихователів із метою досягнення запланованих результатів корекційно-розвиваючої програми. Складання методичних рекомендацій за результатами контрольного етапу експериментального дослідження, що підвищило ефективність реалізації корекційно-розвиваючої програми, спрямованої на формування навичок самообслуговування у молодших школярів із КІР .

Аналіз результатів показав, що вдалося досягти запланованих результатів корекційно-розвиткової програми. У молодших школярів із КІР навички самообслуговування сформовані частково, при їх виконанні потрібна мінімальна допомога педагога.

За підсумками теоретичної та практичної роботи, спрямованої на вивчення формування навичок самообслуговування у молодших школярів із КІР можна зробити висновок, що поставлена мета досягнуто, завдання вирішено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. (дата звернення : 17.11.2022. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>).
2. Концепція НУШ (2017). URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 17.11.2022).
3. Державний стандарт. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 17.11.2022).
4. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями. 2018. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/71142> (дата звернення: 17.11.2022).
5. Архитко О. В., Бистрова Ю. О. Дослідно-експериментальна робота з формування природничо-математичних компетентностей учнів із особливими освітніми потребами. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2018. Вип. 36. С. 11-17.
6. Бабіч Н. М. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Н. М. Бабіч. К., 2016. 242 с.
7. Базовий компонент освіти в Україні / Дошкільне виховання. 2014. № 1. С. 6 – 28.
8. Барко В. В. Трудове навчання як засіб корекційно-виховної роботи з учнями із вадами зору (за результатами досліджень І. С. Моргуліса). Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 28. С. 14-18
9. Бех І. Д. Проблеми аномальної дитини. Науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України. 2005. № 2. С. 127-133.
10. Бистрова Ю. О. Комплексний супровід навчально-реабілітаційного процесу в освітніх закладах для дітей з порушеннями зору.

Education and pedagogical sciences (Освіта та педагогічна наука). Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. № 3(152). С. 13-18.

11. Блеч Г.О. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації та дидактичний матеріал з формування уявлень про навколишнє середовище). К.: 2012. 96 с.

12. Богач О. В., Висоцька З. І. Психологічний аналіз третього етапу процесу прийняття рішень у ситуаціях морального вибору. Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. 2018. Т. 23, Вип. І. С. 25-33.

13. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посіб. К. : Наш час, 2005. 176 с.

14. Вавіна Л. С., Дегтяренко Т. М. Система спеціальної освіти: проблеми та перспективи. *Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки*. 2015. Вип. 11-12. С. 35-48.

15. Вавіна Л. С. Реалізація компетентнісного підходу до навчання української мови і читання молодших школярів з порушенням зору. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук. метод. зб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. педагогіки, ГО «Асоц. фах. спец. та інклюз. освіти». Київ, 2000. Вип. 3(1). С. 13-17

16. Виготський Л. С. Проблеми дефектології: збірник; сост., авт. вступ. ст. та бібліогр. Т. М. Ліфанова; авт. комент. М. А. Степанова. М.: Просвітництво, 2000. 524 с.

17. Гаврилов О. В.. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.

18. Глоба О. П. Концепція створення в Україні національної системи корекційно-реабілітаційних послуг. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вип. V. В 2-х т., том 2. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2015. С. 64-77.

19. Дефектологічний словник : навч. посіб. / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. К. : «МП Леся», 2011. 528 с.
20. Дмитрієва О. І. Комплексний підхід до процесу реабілітації дітей з особливими освітніми потребами у сучасному навчальному закладі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2017. Вип. 34. С. 10-15.
21. Довгопола К. С. Вплив глибоких порушень зору на становлення самоконтролю образотворчої діяльності у дітей молодшого шкільного віку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук. метод. зб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. педагогіки, ГО «Асоц. фах. спец. та інклюз. освіти». Київ, 2000. Вип. 3(1). С. 27-32.
22. Заверико Н. О., Зверева І. Д. Історико-теоретичний аналіз досліджень проблеми соціалізації особистості: соціальна педагогіка і адаптивність особистості. Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. Суми, 1994. С. 49-59.
23. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / ред.: В. О. Моляко, О. Л. Музика ; Держ. фонд фундам. дослідж. ; М-во освіти і науки України. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
24. Індивідуальна соціально-педагогічна та психологічна картка учня : експеримент. матеріали / відп. І. Осадчий, Л. Некраш, С. Кондренко. К. : Шк. світ, 2002. 91 с.
25. Картава Ю. А. Корекція психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору засобами ритміки: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03. Суми: Сумський державний педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка, 2006.
26. Католик М. Є. Педагогічні ідеї А. С. Макаренка у практиці роботи навчально-реабілітаційного центру. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 30. С. 81-86.

27. Коберник Г. М. Синьов В. М. Основи дефектології. К. : Вища шк., 1995. 143 с. 200.
28. Кобильченко В. Взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників у розвитку особистості. Дефектологія. 2000. № 2. С. 23-26.
29. Коваленко В. Є. Освітнє середовище як чинник емоційного розвитку розумово відсталих молодших школярів : автореферат дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08; наук. кер. В. М. Синьов ; М-во освіти і науки України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с.
30. Колодна Н. А., Бистрова Ю. А. Комплексна медико-психологопедагогічна реабілітація дітей з вадами зору в умовах навчально-реабілітаційного процесу. Науковий часопис. Серія 21. Корекційна педагогіка і психологія. Випуск 10. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. С.12-18.
31. Колодна Н. А., Бистрова Ю. А. Проблема комплексної реабілітації дітей з порушеннями зору в умовах закладів нового типу. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2008. Вип. 12 (151). С. 42-46.
32. Колодна Н. А., Бистрова Ю. А. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру. Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка (педагогічні науки). Луганськ, 2010. Частина I. № 10 (197). С. 80 – 91.
33. Колодна Н. А. Медико-соціальна реабілітація дітей з вадами зору в умовах навчально-реабілітаційного центру. Науковий Часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 16. С. 84-87.
34. Колодна Н. А. Естетично-гуманітарне виховання в умовах навчально-реабілітаційного центру як складова соціалізації дітей із ООП. Інноваційні підходи до освіти та соціалізації дітей зі спектром аутистичних порушень: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції 3 квітня 2019 року / К.О.Островська, Д.І.Шульженко, Г.С.Піонтківська,

Є.О.Кузьмінська. Львів : Друкарня «Справи Кольпінга в Україні», 2019. С. 223-228.

35. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання / А. А. Колупаєва, Л.О. Савчук. К.: Науковий світ. 2010. 260 с.

36. Коломінський Н. Л. Технологія формування сприятливого соціальнопсихологічного клімату в організації. Технології роботи організаційних 203 психологів / за наук. ред. Л. М. Карамушки. К. : Рід. шк., 2005. С. 253- 274

37. Коротяев Б. І., Курило В. С., Савченко С. В. Педагогічна філософія : колективна монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 340 с.

38. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К. :2009. 608 с.

39. Купрас В. В. Ефективність використання інтерактивних технологій у навчанні дітей з порушеннями зору Соціальнопсихологічні проблеми тифлопедагогіки. 2015. С. 67-81. Вип. 11-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppt_2015_11-12_7

40. Курило В. С., Коротяев Б. І. Освітній простір: очікування та виклики часу й життя : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. 308 с.

41. Лещій Н. П. Педагогічні умови реалізації фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах освітньо-реабілітаційного центру для дітей зі складними порушеннями розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр..Київ. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, 2019. Вип. 37. С. 78-86.

42. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. К. : Центр навч. лри, 2003. 240 с.

43. Лобайчук Г. Ф. Освітні аспекти соціальної реабілітації дітей з вадами психофізичного розвитку. Соціально-психологічні проблеми

тифлопедагогіки : Збірник наукових праць: Навчальний посібник для спец. «Дефектологія» / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова, Ін-т корекційної педагогіки та психології, Навчально-реабілітаційний центр для дітей з вадами зору «Левеня». Київ: НПУ, 2003. Вип. 2. С. 93-97.

44. Максименко С. Д., Бех І. Д. Проблема психічного розвитку особистості і вдосконалення навчального процесу. Радянська школа. 1979. № 7. С. 28-33 ; № 8. С. 20-25.

45. Мамічева О.В. Соціальна інтеграція учнів спеціальної школи на основі корекції самообслуговуючої діяльності // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Зб. наукових праць. Випуск 3. К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. С. 14-18.

46. Матвєєва М. П., Миронова С. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2005. 164 с.

47. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти в 2021/2022 н.р. МОН України. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/08/07/rekomendatsii_organizatsiya-navchannyaoop.pdf.

48. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка : компактний навчальний курс. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, РВВ, 2008. 204 с.

49. Миронова С. П. Формування професійної готовності педагога-дефектолога до корекційно-виховної роботи з розумово відсталими дошкільниками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. 207 наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка (сурдопедагогіка і тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка и логопедія)». К., 1994. 22 с

50. Мозгова Г.П. Психосоматична патологія у дітей із порушеннями психофізичного розвитку та їх медико-психолого-педагогічна реабілітація : автореф. дис ... д-ра психол. наук: 19.00.04. Київ, 2010. 42 с.

51. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. К. : Академвидав, 2005. 446 с.
52. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва ; за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
53. Основні принципи арттерапії. URL: <https://medlec.org/lek3-140308.html>.
54. Палій А. А. Диференціальна психологія : навч. посіб. К. : Академвидав, 2010. 432 с.
55. Пахомова Н. Г. Теоретичні основи впровадження інноваційних технологій у корекційну роботу / Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та педагогіка : зб. наук. праць. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. № 14. С. 108 – 112.
56. Проскурняк О. Формування комунікативних навичок як складова соціальної адаптації дітей з обмеженими розумовими можливостями. Дефектологія. 2004. № 1. С. 24-27.
57. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. К. : Академвидав, 2006. 424 с.
58. Романовська Д. О. Тренінгові опанування учнями проблемновирішальної поведінки. Психолог. 2003. № 37 (85). С. 5-13.
59. Синьов В. М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії. К. : МП «Леся», 2010. 779 с.
60. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник : у 2-х ч. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Ч. 1: 213 [Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіка)]. 2007. 241 с.
61. Спеціальна психологія : тексти : навч. посіб. : у 2 ч. / М. П. Матвєєва (ред.), С. П. Миронова (ред.) ; Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т. Кам'янець-Подільський, 1999. Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2001. 140 с.

62. Словник української мови. URL:
<http://sum.in.ua/s> (дата звернення: 17.11.2022)
63. Супрун, М.О., Супрун, Д. М. Девіантна поведінка підлітків (соціальнопедагогічний аспект) Науковий вісник Інституту кримінальновиконавчої служби. 3 (7), 2016. с. 141-149.
64. Тарасун В. В. Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.03. Ін-т дефектології АПН України. К., 1999.
65. Трикоз С.В. Сенсорне виховання /Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю //Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Збірник наукових праць: Вип. 8 / За ред. Т.В. Сак. К., 2013. С. 45 -49
66. Федоренко С.В. Вивчення стану сформованості дій самообслуговування в молодших дошкільників Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2016. С. 371-382.
67. Фомічова Л. І. Теоретичні підходи до навчання дітей у спеціальних школах. Актуальні проблеми теорії і практики спеціальної педагогіки та психології. К., 2002. с. 199-207.
68. Чеботарьова О.В. Теоретичні та методичні основи реалізації змісту освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: зб. наук. праць. Київ, Вип. 9. 2018. С. 75-80.
69. Чеботарьова О.В. Формування навичок самообслуговування у дошкільників з розумовою відсталістю / Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: зб. наук. праць: Вип. 6 / За ред. Т.В.Сак К.: Кафедра, 2011. С.144-153.
70. Шульженко Д.І. Формування самоконтролю у розумово відсталих дітей дошкільного віку: автореф.дис...канд.пед.наук:13.00.03 /Шульженко

Діна Іванівна ; Український педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 1994. 15 с.

71. Ярмола Н.А., Програма з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/korektsiyno-rozvitkovi-zanyattya-dlya-rozumovo-vidstalih-ditey/>

72. Dollard J. Criteria for the life history. New Haven : Yale Univ. Press, 1936. 246 p. 258. Holland B. F. A Study of the Reaction of Psychologically Normal Blind and Deaf Children to Question in a Verbal Intelligence Test. Teachers Forum (Blind). 1936. № IX. P. 1-10.

73. Jaide W. Die Berufswahl. Munchen : Jventa, 1966. 270 s.

74. Super D. E. Vocational Development A Framework of Research. New Jersey, 1957. 391 p.